

йомлення зі змістом статті студентів вищих юридичних навчальних закладів і працівників правоохоронних органів, які займаються розслідуванням і розкриттям злочинів, буде сприяти підвищенню їх знань з історії криміналістики.

Література

1. Белкин Р. С. История отечественной криминалистики. — М.: Норма, 1999. — С. 100; Клязев А. Необходимо расширить сеть криминалистических учреждений // Социалистическая законность. — 1941. — № 4. — С. 50–51; Криминалистика: Техника и тактика расследования преступлений. — М., 1938. — С. 10; Митричев С. П. Задачи советской криминалистической экспертизы // Труды первой научной сессии Всесоюзного института юридических наук (27 января — 3 февраля 1939 г.). — М., 1940. — С. 425–431; Митричев С. П. Экспертиза как судебное доказательство // Проблемы социалистического права. — М., 1938. — Сб. 6. — С. 79–84.
2. Об устройстве судебно-фотографической лаборатории при прокуроре С.-Петербургской судебной палаты // Отчет по делопроизводству Государственного Совета (за время с 1(13) января 1892 г. по 31 мая (12 июля) 1893 г.). — С.Пб., 1893. — Т. 2. — С. 265–269.
3. Об учреждении Кабинета научно-судебной экспертизы: Закон, одобренный Государственным Советом и Государственной Думой 28 июля (11 июля) 1912 г. // Собрание узаконений и распоряжений правительства. — 1912. — Отд. 1, № 142. — Ст. 1237.
4. Об учреждении кабинетов научно-судебной экспертизы в городах Москве, Киеве и Одессе: Закон, одобренный Государственным Советом и Государственной Думой 4(17) июля 1913 г. // Собрание узаконений и распоряжений правительства. — 1913. — Отд. 1, № 158. — Ст. 1441.
5. Положение о кабинетах научно-судебной экспертизы: Постановление СНК УССР от 10 июля 1923 г. // Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины. — 1923. — Отд. 1, № 26. — Ст. 384.
6. Положение о судеустройстве УССР, утвержденное 2-й сессией ВУЦИКа IX созыва 23 октября 1925 г. // Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины. — 1925. — Отд. 1, № 92–93. — Ст. 522.

УДК 343.985:343.37

Р. В. Комісарчук

СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ТА ВЕРСІЇ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПОРЯДКУ ПРИВАТИЗАЦІЇ

Злочинність у сфері приватизації є одним із видів сучасної економічної злочинної діяльності, який, на відміну від традиційної (проти власності, особи), за аналогією зі зброєю є масовим видом кримінального ураження економіки, «вибуховим пристроєм» сповільненої дії.

Як свідчать дані статистики, кількість таких злочинів з року в рік зростає. Так, в 1996 р. їх було зафіксовано 476, у 2001 р. — 2882, в 2006 р. — 2900 [1]. До правоохоронних органів, наприклад, лише у звітному періоді за 2006 рік передано 6,8 тис. ревізійних матеріалів, за результатами розгляду яких порушено близько 500 кримінальних справ: зокрема, за матеріалами ревізій Вищої атестаційної комісії України, СДП «Укрспец'юст», Сумського національного аграрного університету, будинку відпочинку «Пуща-Водиця», ДП «Національна туристична організація», концерну «Укрспирт», Департаменту будівництва

та відчуження фондів Міністерства оборони України, ДК «Укргазвидобування» та ДП «Іллічівський морський торговельний порт» [2].

Фактично кожен із критеріїв приватизації може бути визнаний як такий, що здійснюється в інтересах держави, і при кожному методі приватизації потенційно можуть бути вчинені корупційні дії тих чи інших посадовців. Але щоб довести не просто кримінальний, а заздалегідь організований характер рішення про порядок приватизації тих чи інших об'єктів, треба довести наявність попереднього зговору того чи іншого претендента на придбання об'єкта з відповідними посадовцями. А технічно це — дуже складно. Тому при передачі справ до суду найпоширенішим звинуваченням є перевищення службових повноважень. Водночас у ЗМІ досить часто, і це стосується не лише приватизації, а й інших «тіньових» процесів, наводяться приклади зі справ, стосовно яких ще немає остаточних судових рішень, а є лише висловлювання або дії представників МВС, прокуратури або ДПАУ.

Показова в цьому плані ситуація на ринку цінних паперів, що значною мірою впливає на механізми приватизації державного майна. На думку голови Спеціальної контрольної комісії Верховної Ради з питань приватизації В. Семенюк, в Україні досі не сформовано законодавчу базу, необхідну для функціонування фондового ринку. На організованих ринках укладається лише близько 7% угод стосовно цінних паперів, прозорість процесів перерозподілу власності та відповідних грошових потоків відсутня, вважає народний депутат. Реальну ціну угод щодо цінних паперів достовірно встановити практично неможливо, оскільки грошові розрахунки за цими угодами відбуваються за межами України, в офшорних банках [3, 29–30]. Досить багато повідомлень в українській пресі, по суті, свідчать про справедливість висловлених В. Семенюк думок.

Таким чином, складається дещо парадоксальна ситуація, коли процеси тінізації економічної діяльності ніби й мають місце, але де-юре їх учасників публічно визнавати ще не можна. Все це накладає свій відбиток на висвітлення механізмів функціонування тіньової економіки в Україні, включаючи аналіз справ з питань приватизації, які перебувають у стадії досудового розслідування, або ж ситуацій, які навіть і не дійшли до суду.

Розробка ж проблем початкового етапу розслідування злочинів у сфері приватизації на сьогодні ще не сформована, відсутня логічно цілісна, розгорнута система наукового знання, яка б характеризувала названий об'єкт. А тому етапи розслідування, як справедливо вважає Л. Я. Драпкін, варто розглядати не як звичайні часові відтинки, що послідовно змінюють один одного (за так званою формально-логічною ознакою), а головним чином як підсистеми слідчих, оперативно-розшукових та інших дій, об'єднаних на підставі спільності вирішуваних з їх допомогою завдань, зумовлених стійкою повторюваністю типових слідчих ситуацій [4, 8–16].

Типові слідчі ситуації, на думку В. К. Лисиченка та О. В. Батюка, є науковою категорією, розробленою на підставі вивчення слідчої практики. Тому вони не повинні розглядатися як складовий елемент реальної обстановки, в якій триває розслідування злочину. Типова ситуація стосовно процесу розслідуван-

ня виконує орієнтовно-методичну функцію [5, 23–29]. Разом з тим вона виступає прогностичною моделлю для пошуку відсутньої доказової інформації та в цьому плані подібна шаблону, що служить для порівняння зібраної інформації з її ідеальною моделлю, дозволяє вирішити питання про її достатність. Тому вважаємо, що описання типових ситуацій стосовно злочинів у сфері приватизації на основі вивчення слідчої практики має стати пріоритетним завданням криміналістичної науки.

Проблемні ситуації розслідування злочинів у сфері приватизації пов'язані насамперед з подоланням дефіциту вихідної інформації. Як показує практика, первинної інформації про злочини у сфері приватизації, в якій би то формі вона не надійшла, буває не достатньо для порушення кримінальної справи. Тому слідчий, виходячи з конкретної ситуації, проводить дослідчу перевірку заяв, повідомлень, іншої інформації про вчинений злочин, що надійшла.

Розслідування кримінальних справ на початковому етапі пов'язане передусім з вирішенням двох загальних проблемних ситуацій: перша — зумовлена потребою встановлення події злочину, друга — пов'язана з проблемою виявлення особи злочинця. Вирішення цих завдань і становить зміст розкриття злочину [6, 145].

У різні часи в криміналістичній літературі були спроби розробити систему типових слідчих ситуацій стосовно розслідування окремих видів злочинів, у тому числі й економічних. Різноманітні злочини у сфері економіки, на думку деяких авторів, у найзагальнішому вигляді утворюють три типові слідчі ситуації на початковому етапі розслідування. При цьому критерієм їх виділення є не лише обсяг і зміст вихідної інформації, а й поінформованість зацікавлених осіб про початок розслідування, а також можливості використання слідчим «фактора раптовості» [7; 8; 9].

На основі зазначеного, по-перше, доцільно виділити три типові слідчі ситуації, кожній з яких відповідає певна сукупність вихідних даних, одержаних слідчим на момент порушення кримінальної справи:

- 1) вихідні дані недостатні для висновку про сутність події, дозволяючи припускати як наявність, так і відсутність події злочину;
- 2) з наявних даних вбачаються ознаки злочину, проте невідомий мотив злочину, загальна злочинна мета та суб'єкт;
- 3) первинні матеріали містять відомості про всі основні обставини події, що перевіряється, включаючи відомості про особу, проте ця інформація не перевірена або недостатня для прийняття рішення про порушення кримінальної справи і вимагає додаткової перевірки.

По-друге, практика розслідування злочинів у сфері приватизації дозволяє весь їх масив поділити на дві великі групи залежно від змісту вихідної інформації. Першу групу становлять так звані «очевидні» злочини. Їм відповідають ситуації, де вихідна інформація містить дані про конкретну особу, яка вчинила злочин. До другої групи належать злочини за ознакою «неочевидності». Процес розслідування в цьому разі ускладнюється дефіцитом інформації, передусім про особу правопорушника та подію злочину; потребою одночасної пе-

ревірки багатьох слідчих версій і проведення значного обсягу оперативно-розшукових і слідчих заходів для встановлення невідомих обставин.

По-третє, подальша класифікація слідчих ситуацій розслідування злочинів у сфері приватизації пов'язана з типовими та специфічними умовами, що складаються на момент порушення кримінальної справи. Ці умови створюються під впливом комплексу факторів — характеристики джерел надходження вихідної інформації про злочин, характеру поінформованості зацікавлених осіб про стан і перспективи розслідування — і визначають систему дій слідчого, спрямованих на подолання дефіциту інформації та негативних наслідків можливої протидії розслідуванню.

Аналіз результатів проведених нами досліджень та наукової інформації дозволяє виділити сім типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування.

Перша — злочин був виявлений оперативним шляхом, і матеріали оперативно-розшукової перевірки підтвердили факт події, що розслідується, і її вчинення.

Друга — злочин був виявлений у зв'язку із затриманням підозрюваного.

Третя — злочин був виявлений при проведенні перевірки податковою, контрольно-ревізійною службами, іншими державними контролюючими органами.

Четверта — злочин був виявлений органом дізнання, слідчим, прокурором безпосередньо при проведенні оперативних, пошукових, слідчих дій, при розслідуванні інших злочинів (насильницьких, корисливо-насильницьких, вчинюваних організованою групою).

П'ята — злочин був виявлений посадовцями підприємств, установ, організацій, громадянами.

Шоста — злочин був виявлений в результаті проведення криміналістичної операції і при затриманні керівника організованої групи або окремих її членів.

Сьома — злочин був виявлений оперативним шляхом, проте суб'єкти, що вчинили злочинне посягання, зникли.

На основі аналізу слідчої практики, слід додати, що злочини у сфері приватизації ретельно готуються, конспіруються і досить вміло приховуються, тому програма дій слідчого при вирішенні будь-якої з вказаних ситуацій повинна включати проведення раптових слідчих дій, організаційних і оперативно-розшукових заходів, а в окремих ситуаціях — криміналістичних операцій. Слід відзначити й те, що справи даної категорії порушуються в основному тільки за офіційно отриманими матеріалами, а не виявляються оперативним шляхом.

Залежно від характеру вказаної інформації, її обсягу і достовірності можуть бути висунуті ті або інші версії, що підлягають перевірці слідчим шляхом. В криміналістиці прийнято розмежовувати версії на загальні та окремі, типові, конкретні, робочі. Загальними є версії, що висуваються для пояснення події злочину в цілому, а окремими — що пояснюють окремі обставини і факти. Р. С. Белкін під типовою версією розуміє найхарактерніше для даної слідчої ситуації, з погляду узагальненої слідчої або судової практики, допустиме пояснення факту або події, що розслідується, в цілому [10, 472–475].

На нашу думку, типовим версіям притаманні особливості, які полягають у тому, що припущення про подію злочину, його об'єкт, предмет злочинного посягання, обстановку та інші обставини злочинної діяльності базуються на даних, одержаних у результаті узагальнення слідчої практики, тобто інформаційних даних криміналістичної характеристики, і відображають характерні риси даного виду злочину. Версія набуває характеру слідчої по конкретній кримінальній справі, коли слідчий вважає, що в даній ситуації вона можлива і її слід перевірити.

З урахуванням накопиченого слідчою практикою досвіду розслідування злочинів у сфері приватизації пропонуємо виділити такі типові версії:

1) за юридичним змістом: а) злочин вчинено з кримінальним змістом; б) без кримінального змісту;

2) за метою: а) злочин у сфері приватизації, спрямований на отримання права власності на державне майно; б) на отримання інших привілеїв;

3) за суб'єктивним складом: а) злочини за участю представників ФДМУ; б) за участю представників регіональних відділень та представництв ФДМУ; в) за участю представників органів приватизації муніципальної власності (мала приватизація, земельний фонд, державно-житловий фонд); г) за участю покупців, посередників, продавців; д) у повній або частковій взаємодії вищевказаних суб'єктів;

4) за способом вчинення: а) шляхом заниження його вартості через визначення її у спосіб, не передбачений законом; б) використання підроблених приватизаційних документів; в) приватизацію майна, яке не підлягає приватизації згідно з законом, а також г) за приватизацію неправомочною особою; д) операції з приватизаційними паперами без належного дозволу (ч. 1 і ч. 2 ст. 234 КК); е) шляхом викрадення приватизаційних паперів (ч. 3 ст. 234 КК); ж) поданням неправдивих відомостей у декларації щодо походження коштів, за які приватизується державне, комунальне майно або підприємство, та інших документів, необхідних для їх приватизації; з) недотриманням вимог щодо подальшого використання приватизованого об'єкта та інших обов'язкових умов щодо приватизації, встановлених законами та іншими нормативно-правовими актами України;

5) за наявністю злочинного зв'язку: а) вчинення злочину групою осіб; б) вчинення злочину однією особою;

6) за поетапністю: а) скоєно злочин до процесу приватизації; б) вчинення злочину у процесі приватизації; в) скоєння злочину після приватизації; г) скоєння злочинів на окремих етапах або на одному з етапів (приватизація підприємств).

Крім вже вказаних версій при розслідуванні злочинів у сфері приватизації можна висувати версії про їх причини та умови, про роль кожного із співучасників у цьому злочині, про завдану матеріальну шкоду, способи легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, можливі прояви корупції посадовців державних органів влади і управління, податкової служби, органів внутрішніх справ, прокуратури та інші.

Перевірка версій проводиться шляхом планування, проведенням слідчих дій, криміналістичних операцій, оперативно-розшукових і організаційних заходів. До версій другої підгрупи відносять припущення про факти, що самі собою не мають прямого кримінально-правового значення, проте важливі для встановлення різних обставин, які мають криміналістичне значення. Їхній спектр, природно, дуже широкий і не може бути зведений до певного вичерпного переліку. Як приклад, до версій такого роду можна віднести припущення стосовно того, хто саме представляв інтереси покупця при купівлі об'єкта приватизації на аукціоні; хто із співробітників займався укладанням, подавав перелік тих чи інших документів, необхідних для приватизації, і т. д.

Як свідчить практика (на основі так званої «неврахованої статистики», за експертними оцінками криміналістів), початковий етап (приблизно перші десять днів розслідування) інтенсивної роботи щодо розкриття злочину значною мірою визначає успіх подальшої роботи у справі. Саме в цей період застосовується найширший комплекс криміналістичних методів і засобів розкриття злочину, слідчих та організаційних дій, оперативно-розшукових заходів [11, 153–154]. У цьому зв'язку одним із головних завдань методики є розробка типових систем (і підсистем) дій слідчого, що відображають найефективніші шляхи розкриття злочину та сприяють обранню оптимальної системи дій у кримінальній справі. Правильне обрання початкових слідчих дій, швидке та якісне їх проведення мають величезне значення при розслідуванні злочинів.

Після порушення кримінальної справи оптимальна послідовність початкових слідчих дій, на наш погляд, повинна бути такою:

- 1) вилучення (виїмка) та витребування предметів і документів;
- 2) обшуки приміщень, інших місць можливого зберігання цінностей, грошей, документів, чорнових записів, бланків, заготівель підроблених документів, печаток, штампів, електронних носіїв інформації тощо;
- 3) накладення арешту на рахунки комерційної структури з повним припиненням руху коштів;
- 4) вживання заходів до затримки підозрюваних і їх допит;
- 5) накладення арешту на кореспонденцію комерційної структури і її власників;
- 6) накладення арешту на майно комерційної структури в цілому, а також майно підозрюваних, у тому числі і нерухоме;
- 7) вирішити питання про прослуховування телефонів у службових помешканнях і за місцем проживання підозрюваних;
- 8) проведення допитів свідків і співробітників підозрюваних;
- 9) проведення допитів співробітників юридичних осіб, що взаємодіяли з даною структурою під час приватизаційного процесу;
- 10) призначення документальної ревізії або аудиторської перевірки з окремих питань фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій, що перевіряються. При розслідуванні злочинів у сфері приватизації обов'язково долучаються досвідчені особи у сфері приватизаційних процесів, (фінансів, економіки, оподаткування, бухгалтерського обліку, комп'ютерних технологій);

11) доручення органам дізнання провести оперативно-розшукові заходи, спрямовані на встановлення обставин, що мають значення для розслідування.

Цей перелік не є вичерпним, оскільки сформулювати універсальні схеми розслідування, застосовні до будь-якого випадку, неможливо, так само, як неможливо передбачити наперед дії злочинців. Отже, кожна конкретна ситуація розслідування вимагає від слідчого передусім творчої діяльності в межах кримінально-процесуальної регламентації на підставі сформованих у науці узагальнень судово-слідчої практики, теоретичних положень і методичних рекомендацій. Адже діяльність слідчого з розслідування злочину завжди поєднана з подоланням труднощів, зумовлених насамперед нестачею інформації, невизначеністю й різноманітністю слідчих ситуацій. Більшість труднощів має переважно логічний характер і вимагає для подолання використання комплексу логічних та евристичних операцій.

Підсумовуючи сказане, необхідно зазначити, що злочини, які вчинено у сфері приватизації, викликають великий суспільний резонанс, тому що потерпілими від таких злочинів є тисячі фізичних та юридичних осіб. Крім того, боротьба зі злочинністю у сфері приватизації є невід'ємною частиною боротьби з корупцією і тіньовою економікою. На сьогодні картина реально існуючої злочинності проти порядку приватизації та результатів боротьби з нею настільки перевернена, що в дійсності маємо справу з якісно іншим соціально-правовим явищем, ніж звичайна злочинність економічної спрямованості. Протидія їй вимагає принципово нових засобів правового, організаційного, процесуального, технічного, кадрового забезпечення. Саме цим пояснюється необхідність розробки методичних рекомендацій по розслідуванню злочинів, які скоюються у сфері приватизації.

Література

1. Експрес-інформація за матеріалами Головного штабу МВС України про криміногенну ситуацію та основні показники оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ станом на 1 жовтня 2006 року // <http://www.kmu.gov.ua>.
2. Результати діяльності органів державної контролюю-ревізійної служби за 10 місяців 2006 року // <http://www.dkrs.gov.ua/lastnews/2006/11/26.html>.
3. Семешок В. Десятирічний процес приватизації та його наслідки // *Голос України*. — 2003. — 12 марта.
4. Дракин Л. Я. Ситуационный подход в криминалистике и проблема периодизации процесса расследования преступлений // *Проблемы оптимизации первоначального этапа расследования преступлений*. — Свердловск, 1988.
5. Лисиченко В. К., Батюк О. В. Взаимосвязь следственной ситуации с тактикой производства следственных действий // *Криминалистика и судебная экспертиза*. — К., 1990. — Вып. 40.
6. Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ. — Х.: Кодекс, 1999. — 480 с.
7. Багинський В. З. Основні питання розслідування розкрадань (ст. 84, 861 КК України), які відбуваються в умовах економічних перетворень: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. — Х., 1999. — 20 с.
8. Городиський О. М. Криміналістична характеристика та основні положення розслідування злочинів, пов'язаних із прихованням валютних цінностей: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. юрид. акад. України. — Х., 1998. — 18 с.
9. Яблоков П. П. Некоторые криминалистические проблемы борьбы с организованной преступ-

- постю в сфері економіки // Изучение организованной преступности: российско-американский диалог: Сб. ст. — М., 1997.
10. Криміналістика: Учеб. для вузов / Т. В. Аверьянова, Р. С. Бєлкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Рос-сипская; Под ред. Р. С. Бєлкина. — М.: НОРМА, 2002. — 990 с.
11. Криміналістика. Криміналістична тактика та методика розслідування злочинів: Підруч. для юрид. вузів і факультетів / В. О. Копвалова, Г. А. Матусовський, В. Ю. Шепітько; Нац. юрид. акад. України, Акад. правових наук України. — Х.: Право, 1998.

УДК 343.9:343.7

Д. В. Стрельченко

ДЕЯКІ СПОСОБИ ЗАВОЛОДІННЯ АВТОМОБІЛЯМИ ОРГАНІЗОВАНИМИ ЗЛОЧИННИМИ ГРУПАМИ

У всі часи крадіжка автотранспорту була справою достатньо прибутковою. Проте лише з початку 1990-х рр., коли країну буквально захлеснула «автомобільна хвиля», ця діяльність в злочинному світі була поставлена на справжню професійну основу. З'явилися «команди» злочинців, що поставили прибутковий бізнес крадіжки автотранспорту, що називається, на потік.

Предметом злочинного посягання звичайно є автомобілі престижних марок, що розподіляються на автомобілі імпортного виробництва (найчастіше BMW, Audi, Mercedes, Volvo, Wolkswagen) і автомобілі вітчизняного виробництва (найчастіше ВАЗ-2108, ВАЗ-2109, ВАЗ-21099) [5].

Прибуток від вказаного «бізнесу» становить сотні тисяч доларів США. Наприклад, якщо абсолютно легальний «Мерседес-600», «очищений» від митного збору і податків, в автосалоні коштував до 250 тисяч німецьких марок, то його побратим з «темним» минулим йшов за 120 тисяч. Ціна чистого «Мерседесу-320» доходила до 160 тисяч марок, в «темну» він продавався за 80 тисяч [1].

На здійсненні вказаного виду злочинів спеціалізуються організовані злочинні групи, що є складовими організованих злочинних формувань, діяльність яких є різносторонньою.

Так, співробітниками УКР УМВС України в Одеській області в 1996 р. була виявлена організована злочинна група, що скоювала викрадення автомобілів (в основному вітчизняних марок) як на території Одеської області, так і за її межами і була складовою ланкою одного з організованих злочинних формувань м. Одеси.

Ролі в групі були розподілені таким чином: двоє спостерігають за передбачуваною жертвою; один викрадає; двоє прикривають, двоє переобладнують автомашину кваліфікованим способом.

Цілі викрадання були різні:

- за наявності замовника на автомашину після оформлення необхідних документів і перереєстрації в ДАІ вона продавалася йому;
- найчастіше автомобіль викрадався для отримання викупу за його повернення;